

Громадянське суспільство як ефективний механізм запобігання та протидії корупції

А.Й. Француз

заслужений юрист
України,

доктор юридичних наук,
професор

А.А. Француз

магістрант,
Національний університет
«Одеська юридична
академія»

У статті проаналізовано окремі ознаки становлення та розвитку громадянського суспільства як ефективного механізму запобігання та протидії корупції в Україні.

В статті проаналізовані окремі ознаки становлення та розвитку громадянського суспільства як ефективного механізму запобігання та протидії корупції в Україні.

The article examines features of civil society formation and development as an effective mechanism for preventing and fighting against corruption in Ukraine.

Ключові слова: громадянське суспільство, корупція, запобігання, протидія.

Постановка проблеми

Запобігання та протидія такому небезпечному явищу, як корупція є складною та багатоаспектною проблемою для України, незалежної, суверенної держави, її правової та правоохоронної системи, соціальної безпеки суспільства. Реалії сьогодення вказують, що корупція є однією з найактуальніших, найболючіших соціальних проблем. Міжнародна практика запобігання та протидії корупції, аналіз антикорупційного законодавства, реалії правових досліджень вказують на наявність дієвих та ефективних механізмів, спрямованих на мінімізацію та нівеляцію цього негативного явища, його корозійного, руйнівного впливу на розвиток і процвітання держави, соціально-політичні, економічні, суспільні процеси функціонування та розвитку країни, громадянського суспільства в цілому. Важливим є розуміння співвідношення адміністративно-правових і кримінально-правових засобів: механізмів запобігання та протидії корупції, поступова відмова від суто репресивних заходів, унеможливлення та значне обмеження корупційних проявів і діянь, стійке та дієве формування негативного ставлення громадянського суспільства до корупції та корупціонерів. Це є реальним шляхом дій ефективного запобігання та протидії

корупції, що присутня не тільки в українських реаліях. Вона є світовою проблемою розвинених демократичних держав, що знаходяться в перехідному періоді розвитку суспільства, і тоталітарних режимів. Однозначно, за будь-яких оцінок і підходів, як свідчить зарубіжна сучасна практика та досвід, значна позитивна складова успішного розв'язання проблем запобігання та протидії корупціогенним факторам і корупції відведена інститутам громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значна кількість фундаментальних питань, що стосуються антикорупційної спрямованості, вказують на вимоги сьогодення в проведенні аналітичних, предметних узагальнень міжнародного досвіду, комплексного дослідження питань, що стосуються негативного, руйнівного впливу корупції на безпеку держави в цілому. Певна частина проблем фрагментарно розглядалася в дисертаційних дослідженнях О. Дудорова, О. Терещука, С. Шалгунова та інших. Відомі українські вчені Л.В. Багрій-Шахматов, Ю.В. Балін, А.П. Закалюк, М.І. Камлик, М.Л. Мельник, Є.В. Невмержицький, С.Г. Омельченко, В.В. Сташис, М.І. Хавронюк, В.І. Шакурн зро-

били вагомий внесок у дослідження проблем корупції. У цілому проблема потребує галузевого комплексного дослідження.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У науковому аспекті реалії сьогодення дають підстави для дослідження низки ключових моментів загальних проблем протидії, запобігання, локалізації корупції на різних рівнях і напрямках її розвитку. Реальність і бажання розуміння багатовекторних сфер впливу на це негативне явище, із урахуванням правової, соціальної, політичної, економічної суті корупції, напрямів і видів впливу на соціальне зло, це створення теоретичних, правових заходів протидії, реальної участі громадян у антикорупційних процесах, безпосередньо ефективного впровадження та використання факторів прозорості та входження активних громадян у процес прийняття рішень, дієвий реальний доступ до інформації, створення в суспільстві абсолютно негативного ставлення до цього аномального явища, розмежування влади та бізнесу, публічне правове виховання, реальний захист прав і свобод людини, повноцінний вияв державної та політичної волі в боротьбі з корупцією.

Формулювання цілей статті

Створення та залучення інститутів громадянського суспільства, як показує досвід більшості демократичних країн світу, – один із важливих механізмів обмеження та локалізації корупції. Громадянське суспільство є життєво необхідною складовою виміру будь-якої держави. Одним із ключових моментів Національної антикорупційної стратегії на 2011-2015 роки є взаємодія об'єднань громадян з органами державної влади та місцевого самоврядування в напрямках формування та реалізації заходів антикорупційних прагнень, ініціатива, розвиток, взаємодія, підтримка громадянським суспільством антикорупційних спрямувань держави, об'єднання зусиль держави та громадянського суспільства в запобіганні та протидії корупції, побудові правової соціальної держави. Ре-

алії сьогодення засвідчують, що, на жаль, відсутня чітка ефективна стратегія дієвої, системної взаємодії влади з громадськістю щодо обмеження, запобігання та протидії цьому явищу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Становлення прогресивного розвитку України як незалежної, демократичної, соціальної, правової, європейської держави, формування розвитку громадянського суспільства, фундаментальних перспектив побудови справедливої держави, неможливе без цілеспрямованої, дієвої, ефективної політики щодо запобігання та протидії корупції. Визначально декларуючи пріоритетність європейських стандартів, приводячи чинне законодавство до вимог Європейського Союзу, ми розуміємо та усвідомлюємо, що як держава – суверенна, демократична, правова Україна – не матиме майбутнього, відповідно перспектива її громадян мати стабільне, ефективне, цивілізоване, розвинене суспільство є об'єктивно примарною, якщо не буде реальних, дієвих заходів спрямованих на запобігання, протидію та локалізацію корупції.

Практика життя дає підстави стверджувати, що корупція є однією з найактуальніших і найболючіших соціальних проблем сучасності. Необхідно зазначити, що абсолютна більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників цього негативного, соціально небезпечного явища доводять, що корупція є основною проблемою ХХІ століття.

Однозначно можна стверджувати, що за будь-яких оцінок, підходів, визначень корупція, як соціально-небезпечне, негативне явище, є складною проблемою, успішне розв'язання якої для багатьох країн світу є надзвичайно важливим, життєво необхідним завданням, оскільки це є реальною загрозою безпеці існування держави та громадянського суспільства.

Отже, доцільно зазначити, що корупція, як негативна складова, присутня не тільки в українських реаліях, це світова проблема, що постійно знаходиться в полі зору

міжнародного співтовариства, ООН, Європейського парламенту, ОБСЄ тощо.

Україна не стоїть осторонь проблеми, напрацьовано певний досвід щодо запобігання та протидії корупції, вдосконалюється антикорупційна правова база. Проте об'єктивна реальність сьогодення свідчить, що корупція стала одним із небезпечних чинників, які загрожують національній безпеці та конституційному ладу в Україні. Зазначена проблема глибоко впливає на різні вектори суспільного життя, на соціальне, правове, політичне, економічне управління, громадянську свідомість, міжнародні відносини тощо. Корумпованість поступово перетворюється на норму поведінки, усе більше девальвуючи та відтісняючи правові, етичні та моральні відносини між людьми.

Системний аналіз корупції вказує на високий рівень корумпованості в Україні, це аномальне явище проникло практично в усі сфери суспільного життя, спричиняючи соціальне напруження, пряму недовіру до влади, втягуючи у прірву злочинності політичних і громадських діячів, державних службовців.

Небезпечний рівень корумпованості визнано політичним керівництвом держави, Верховною Радою, вітчизняними та зарубіжними інституціями. Президент України В. Янукович з перших кроків своєї каденції указом від 26 лютого 2010 р. створив Національний антикорупційний комітет і очолив його особисто. Очевидно, що криміналізація й олігархізація суспільного життя, неефективна та некомпетентна діяльність органів влади й управління є однією з головних причин систематичного протиправного зла – корупції.

Варто зауважити, що на міжнародному рівні Україна протягом багатьох років незалежності стабільно показує небезпечний рівень негативної репутації потенційно корумпованої держави. Незмінно високі за рівнем корумпованості рейтинги країни дають підстави для підтвердження цих висновків. Так, наприклад, згідно з рейтингом, висвітленим авторитетною глобальною антикорупційною недержавною

організацією Transparency International, за рівнем корупції у 2008 р. Україна посідала – 134 місце; у 2009 – 146 місце (поряд із Зімбабве, Камеруном, Кенією); у 2010 р. – 134 серед 178 країн світу; у 2011 – 152 місце і у 2012 р. – 144 місце.

Це переконливо свідчить про серйозність і актуальність проблеми для держави та громадянського суспільства в цілому.

Досліджуючи вказану проблему з ретроспективно-правової точки зору, розглядаючи питання реальності та ефективності запровадження системи заходів запобігання, протидії, нівеляції та локалізації корупції, доволі важливим і актуальним, на нашу думку, є визначення, з'ясування й усвідомлення поняття та сутності корупції. Це питання, зумовлене багатьма факторами, є ключовим не тільки для дослідження корупції як правової категорії, а й дослідження проблеми корупції в таких галузях як: економіка, політика, суспільство. Визначення корупції, як правової категорії, дає відомий юрист, учений М. Мельник: «Корупція – збірне правове поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень» [1, с. 76-85].

Здійснюючи науково-дослідницьку роботу в цьому напрямі, на нашу думку, цілком правильно стверджує більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників і науковців, що корупція не має єдиного визначення, відповідно всі теоретичні аспекти потрібно враховувати. Порівняльний аналіз наукових визначень показує, що є різні підходи до розуміння змісту, а це дає нам змогу мати власне бачення.

Окремі з них окреслені побіжно, на периферії розгляду інших аспектів вказаної проблеми, де приділяється увага її конкретизації. Однак необхідно визначити саме поняття «корупція».

Сучасне визначення поняття «корупція» ми вперше аналізуємо в міжнародно-правових нормах 70-х років ХХ століття. Так, 17 грудня 1977 р. 34-ою сесією Генеральної Асамблеї ООН було затверджено Кодекс поведінки посадових осіб, у якому корупція визначається як скоєння дій під

час виконання службових обов'язків, за які отримано подарунки, обіцянки чи стимули, або їх незаконне одержання щоразу, коли є така дія або бездіяльність.

Таке визначення має збірний характер, оскільки містить розуміння належної службової поведінки, а також отримання посадовцем певних матеріальних цінностей. За радянської доби термін «корупція» взагалі виключався. Комуністична ідеологія заперечувала наявність цього негативного явища в радянському суспільстві. Широко використовувалися терміни «хбарництво», «зловживання владою», «безвідповідальність», «бездіяльність» тощо.

Потрібно зазначити, що у словниках і юридичних енциклопедіях радянської доби визначається, що «корупція», як явище, характерне для буржуазної держави та суспільства, де є експлуатація людей, де у підпорядкуванні монополій і їх олігархічних кланів знаходиться державний апарат, оскільки в самій системі капіталістичного суспільства закладені відповідні передумови.

У наукових дослідженнях етимології самого слова виділяється декілька варіантів походження терміну «корупція». Одні вважають, що воно походить від сполучення латинських слів «corrupte» (кількість учасників зобов'язальних відносин з приводу одного предмета) і «rumperе» (лама-ти, порушувати, пошкоджувати, скасовувати). Відповідно в результаті утворився самостійний термін «corrupterе», що передбачає участь у діяльності кількох осіб, метою яких є «гальмування» нормального судового процесу або процесу управління справами суспільства. Такі критерії у своїх працях поділяють відомі дослідники М. Бартошек, Я. Лизогуб, С. Яценко, Є. Темнов та інші [2; 3; 4].

У часовому вимірі свого існування історія цього аномального явища, яке об'ємно визначається «корупція», прослідковується та науково підтверджується з моменту появи людської цивілізації. Протягом багатьох віків це зло живе та процвітає, незважаючи на режими, владу, про що у своїх працях зазначає С.Г. Омельченко [5, с. 54-57].

Це таке ж давнє явище, як і соціальний порядок, що керує життям людей. «Дарів не приймай, бо дари сліпими роблять зрячих і перекручують справу правих». Це перша антикорупційна заповідь, яку дав Господь Бог через Мойсея, який записав те, що почув з неба [5, с. 54-57].

Як зазначає С.Ю. Зінько, у Корані також є заборона давати хабарі. Пророк Мухаммед застерігає, що Аллах прокляне всіх, хто дає хабарі. Негативне до цього ставлення і в буддизмі. Будда застерігає, що коли правитель шукає вигоди, то це призведе до того, що буде перекручена сутність суспільних відносин, ігноруватимуться принципи справедливості. «Несправедливі чиновники – це злодії, які крадуть щастя народу, вони обдурюють і правителя, і народ» [6, с. 275].

Древні філософи називали корупцію порчею. Арістотель і Платон це явище визначали як політичне.

Отже, ми бачимо, що для віруючих різних конфесій це є застереження і заборона насущного зла людських пороків і гріхів, які потрібно не допустити та здолати в собі та суспільних відносинах. Відповідно повинна акумулюватися роль держави як правового інструменту, у межах правового поля повинен дотримуватися принцип стримувань і противаг. Запобігати та протидіяти корупції потрібно не тільки ідеологічними та правовиховними, а й репресивними методами впливу.

Системний аналіз сучасної європейської практики засвідчує стійкі тенденції відмови від переважно репресивних методів у протидії корупції. Законодавець іде шляхом надання переваги адміністративно-правовим заходам через призму ефективного співвідношення з кримінально-правовими. Утопічним і абсурдним, на наш погляд, виглядають ті посилення, коли йдеться про викорінення корупції. Реально ми можемо конкретизувати запобігання, протидію, нівеляцію та локалізацію означеного негативного явища. Наприклад, проводячи адміністративну реформу, скоротили кількість контролюючих органів, які видавали різні дозволи.

Таким чином, локалізували в цьому напрямі реальну корупційну складову.

Життя засвідчує, що повністю неможливо викоринити людські пороки та гріхи, жадібність, здирицтво, лицемірство, корисливість, заздрість, владолюбство, схильність до зловживань тощо. Держава і громадянське суспільство через правові та моральні інструменти й механізми, створюючи ефективні державні та суспільні конструкції управління, можуть тільки обмежити це негативне явище, значно мінімізуючи, нівелюючи, локалізуючи його.

Із проголошенням незалежності в Україні саме по собі це явище не зникло, навпаки – корупція набула особливої гостроти, адже серйозне гальмування та протистояння економічним, політичним, соціальним реформам у країні є однією з основних причин корумпованості.

Досліджуючи обрану тему, ми констатуємо, що сучасний стан корупції в Україні багато в чому обумовлений тенденціями, що давно формувалися, а також перехідним станом від тоталітарної форми правління до демократичної.

Відомий юрист, экс-міністр юстиції України С. Головатий влучно окреслив цю проблематику: «Головним джерелом корупції в системі є державний апарат, що залишився майже незмінним з радянських часів» [7, с. 4].

Залежність людини від влади залишається незмінною в умовах вимушеної лояльності до неї. Так відбувалося і в період радянської доби, коли партійність відкривала шлях і доступ практично до всього: освіти, кар'єри, благ тощо. Окремі релікти яскраво проявляються і в реаліях сьогодення. Відповідно, усе це дає благодатний ґрунт і створює умови для процвітання та поширення корупції. Характерно й показово, що на сьогодні це негативне явище в Україні сприймається «вимушено спокійно». Суспільство настільки вже звикло та змиралося з цією проблемою, що практично не зважає на неї.

Олігархізація влади, парламенту, економіки, політики спрямована, у першу чергу, на обслуговування інтересів олігархів, а

не громадянського суспільства. Відповідно констатуємо, що наявна суспільна апатія до цих негативних процесів породжує корозію суспільної моралі. Реальність і наявність системної корупції, фінансово-промислової олігархізації держави створює потенційно корупціогенні умови і є провокаторами ризику корупційної окупації України. Різно падає не лише рівень довіри до влади, а й до опозиції, політиків загалом... Спостерігається прогресуюча динаміка громадянського невдоволення, що є політично досить чутливим питанням для всіх.

Необхідно зазначити, що ключовим моментом стосовно запобігання та протидії корупції в Україні є започатковані у 2010-2011рр. процеси реформ у вітчизняному чинному законодавстві.

Для порівняння, у концепції подолання корупції в Україні 2006 р. «На шляху до доброчесності» пафосно зазначалося: «Корупція становить значну загрозу демократії, реалізації принципу верховенства права, соціальному прогресу, соціальній безпеці» [8] – однак сказане залишилося буквами на папері. Це яскравий взірєць і продукт політиканства, рафінованого лицемірства, витонченого цинізму. Корупційна олігархія близького оточення, відсутність політичної волі, корупціогенність є основними комунікаторами мутації та відсутності реальних процесів боротьби.

У процесі дослідження зазначеної проблематики ми констатуємо існування численних недоліків у діяльності органів державної влади, відсутність єдиної позиції в питаннях запобігання та протидії корупції, необхідність упровадження адекватних заходів протидії. Аналіз комплексу негативних процесів в Україні вказує на ряд особливостей цього явища. Корупція перехідного періоду належить до кризового типу. Відповідно має властиві ознаки глибокої кризи суспільства (недосконалість, декларативність законодавства, нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, примітивізм політичних, економічних, правових реформ в Україні).

Дослідження практики запобігання та

протидії корупції вказують, що потрібна реальна, адекватна діяльність, спрямована в першу чергу на усунення причин і умов цього негативного явища, знищення факторів корупціогенності державних службовців і посадових осіб, відповідно й громадян. Адже в суспільстві існує проста схема корупції: державний службовець (посадова особа) – громадянин (бізнесмен) – незаконна послуга (хабар, обіцянка, стимул, дія, бездіяльність, одержання пільг).

На шляху соціально-економічних реформ, яким рухається Україна, головними напрямками антикорупційної реформи повинно бути виявлення й усунення умов, що сприяють виникненню корупції, та відповідно запобігання обставинам і можливостям їх створення.

На основі аналізу ситуації в державі, використовуючи світовий досвід, результати моніторингів і рекомендацій міжнародних організацій, аналітичні узагальнення та практичний досвід протидії корупції, розроблено національну антикорупційну стратегію. Указом Президента України від 21 жовтня 2011 р. «Про національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки» цей документ отримав юридичну силу. У ньому чітко відзначено: «Корупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей. Масштаби поширення корупції загрожують національній безпеці України» [9].

Відповідно цей документ зобов'язує до негайного та неухильного здійснення незворотних, дієвих, системних і послідовних засобів, забезпечення його комплексного виконання. Важливим фактором для проведення державою ефективної антикорупційної політики є прийнятий 7 квітня 2011р. Закон України «Про засоби запобігання та протидії корупції».

Створення антикорупційних механізмів у державі означає приведення його діяль-

ності до міжнародних європейських стандартів, основними з яких є розроблення дієвої політики, моніторинг і координація діяльності всіх державних і муніципальних органів, запобігання та протидія корупції в органах влади, освітня і профілактична функція, розслідування та кримінальне переслідування. Спеціалізовані антикорупційні органи згідно з вимогами міжнародної Конвенції ООН проти корупції, Ради Європейського Союзу повинні бути незалежними, професійно підготовленими, мати необхідну спеціалізацію, ресурси.

Досвід зарубіжної практики, системний аналіз міжнародного антикорупційного законодавства переконливо доводять, що значна роль у процесах запобігання та протидії корупції надається інститутам громадянського суспільства. Однак необхідно зауважити, що частина дослідників дещо переоцінює та навіть абсолютизує громадянське суспільство в питаннях протидії корупції, механізмах і засобах становлення та розвитку демократії, створення ефективної соціально-правової держави. На жаль, в українському громадянському суспільстві існує досить значна частина суперечностей, об'єктивних і суб'єктивних інтересів, традицій, цілей, що ослаблює його. Проте не можна погодитися з тими дослідниками, політиками, громадськими діячами, які залежно від обставин заявляють, що громадянське суспільство в Україні відсутнє. Констатуючи реальність, можемо зазначити, що громадянське суспільство в країні є, інше питання – його ефективність, розвиток, стабільність, стійкість, слабкість у площинах діяльності та взаємодії.

Звертаючись до генези поняття «громадянське суспільство», необхідно зазначити, що на різних рівнях і в різних країнах однозначності у цьому питанні немає, воно є збірним. Наприклад, доцільно зазначити, що в період радянської доби громадянське суспільство практично не відображалось. Світові прогресуючі демократичні процеси, «транзити нових політичних мислень» кінця ХХ ст. дали можливість радянській

науці розглядати громадянське суспільство через призму демократії, демократичних змін і процесів. Однак існувала політична заангажованість, ідеологічні нашарування, тоталітаризм радянської дійсності, коли практично всі громадські організації та інституції були одержавлені, а правляча Комуністична партія була організуючою і направляючою силою радянського суспільства. Тому численні дослідження доводять, що в тоталітарних державах відсутнє розвинене громадянське суспільство.

Як свідчать дослідження, найпоширеніше трактування поняття «громадянське суспільство» як певної частини громадян, які на добровільних засадах (мотивацією може бути патріотичність, непримиренність до суспільного зла) створюють організації (структури), покликані та спрямовані на захист інтересів суспільства та громадян. Включення суспільних інститутів до громадянського суспільства має ряд застережень. Прихильники звуженого тлумачення розглядають недержавні, неекономічні та неполітичні суспільні інституції. Точка зору більш розширеного тлумачення громадянського суспільства включає різні громадські організації та структури, політичні партії, ЗМІ, клуби тощо.

Рудименти старої радянської системи на сьогодні присутні, коли з метою масштабності, всеукраїнськості і т.д. для збільшення кількісного складу членів провладних партій надають різні преференції, посади, пільги тощо, незважаючи на професіоналізм, порядність, людяність і моральність. Історія неодноразово засвідчувала, що як тільки партія відходить від влади, масовість переходить в іншу ганебну якість. Ми можемо констатувати, що можливість реальної ситуації стосовно громадянського суспільства обумовлюється такими ознаками:

- сукупність організацій і громадянських інституцій;
- недержавність (економічна, фінансова, політична, духовна тощо);
- нейтральність, опозиційність сил.

Таким чином, однією з головних ознак громадянського суспільства є незалежність від держави. Держава і громадянське суспільство повинні йти курсом взаємодії, а не протистояння, утверджуючи стратегію співробітництва, порозуміння, розвитку.

Характеризуючи громадянське суспільство, світова практика стверджує, що існуючі його типи впливають на зміст і види взаємодії з державою. Науковці, дослідники, практики визначають такі типи громадянського суспільства: континентально-європейська модель і американо-англійська. Генеза становлення, розвитку та буття громадянського суспільства в незалежній Україні засвідчує, що домінуючою моделлю в країні є континентально-європейський вектор розвитку. Американо-англійська модель характеризується наявністю розвинених сильних партій, спілок на місцевому та національному рівнях, товариств, асоціацій, ЗМІ тощо.

Отже, щоб забезпечити стабільність громадянського суспільства, потрібна його консолідація, що є головним і першочерговим. Відповідно від демократичного розвитку та консолідації громадянського суспільства залежить його взаємодія (противага, протидія) тоталітаризму, олігархізації, криміналізації, корупціогенності влади та суспільства. Стратегія відносин життєво необхідна сьогодні як ніколи для держави, громадянського суспільства, громадянина. Позитивний міжнародний досвід, міжнародно-правові акти, наприклад, ст. 13 Конвенції ООН проти корупції, вказують на необхідність участі громадянського суспільства в заходах із запобігання та протидії корупції [10, с. 52].

Імплементация Європейських законів у національну правову систему, антикорупційна стратегія України на 2011-2015 рр. націлює на взаємодію об'єднань громадян з органами державної влади та місцевого самоврядування в напрямках формування та реалізації державної антикорупційної політики, підтримки антикорупційних заходів держави громадянським суспіль-

ством, об'єднання зусиль у запобіганні та протидії корупції [9].

Однак необхідно зазначити, що на практиці взаємодія з громадським суспільством і залучення громадськості до спільних заходів у питаннях запобігання та протидії корупції залишається тільки декларацією, про що наголошував Президент України у зверненні до Генерального Прокурора України 30 листопада 2012 р. та що відзначалося в резолюціях і рейтингах міжнародних організацій.

Висновки

Для формування зрілого розвинутого громадського суспільства потрібна свідомо, цілеспрямована, реальна державна підтримка. Громадянське суспільство покликане стати локальним фактором недо-

пущення криміналізації та олігархізації суспільства та влади, запобігання знищенню реальної демократії та свободи. Неприйняття інститутів громадянського суспільства, які повинні функціонувати в напрямі контролю, призводить до створення благодатних умов системної корупції, процвітання «кланової олігархії». В умовах тотальної кризи, гострих викликів глобалізації Україні вкрай необхідно мати сильну державу та розвинуте громадянське суспільство, де буде утверджуватись верховенство права, демократія, суспільна мораль нетерпимості до криміналітету, корупції, олігархії, розвиватимуться принципи ефективної взаємодії держави та громадянського суспільства, реальна реалізація прав і свобод людини та громадянина через демократизацію політичного та духовного життя.

Література

1. Мельник М. Корупція : проблеми визначення сутності та поняття / М. Мельник // Вісник академії правових наук України. – Харків, 1997. – № 3. – С. 76-85.
2. Бартошек М. Римское право. Понятия. Термины. / М. Бартошек. – М. Политиздат, 1989. – С. 93-97.
3. Лизогуб Я.Г., Яценко С.С. Протидія торгівлі людьми : аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства : Навчальний посібник / наук. ред. С.С. Яценко. – К. : Атіка, 2005. – 240 с.
4. Темнов Е.И. Коррупция. Происхождение современного понятия / Е.И. Темнов // Актуальные проблемы теории и практики борьбы с организованной преступностью в России. Материалы научно-практической конференции (17-18 мая 1994 г.). – М. : НИИРИО Моск. ин-та МВД России. – 1994. – Вып. 3. – С. 14-20.
5. Омельченко С.Г. Корупція з точки зору різних культур світу / С.Г. Омельченко // Підприємництво, господарство і право, 2000. – № 3. – С. 54-57.
6. Зінько С.Ю. Іслам у сучасній світовій політиці / С.Ю. Зінько. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів : Простір-М. – 275 с.
7. Головатий С. До літа з «Чистими руками» / С.П. Головатий // Голос України. – 1997. – 4 березня. – С. 4.
8. Указ Президента України «Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» від 11 вересня 2006 р. № 742/2006 // Урядовий кур'єр. – 27 вересня 2006 р. – № 175.
9. Указ Президента України «Про національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки» від 21 жовтня 2011 р. № 1001/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 83. – Ст. 302.
10. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – Ст. 52.